

**КІЛЬКА СТОРІНОК З ІСТОРІЇ РОДУ СКАДОВСЬКИХ
(З ПРИВОДУ ЗАУВАЖЕНЬ ДОКТОРА ЯРОСЛАВА МОКЛЯКА)**

У статті розглянуто питання походження роду Скадовських, що перебуває в полі інтересу істориків віднедавна. Доведено, що інформативні можливості відомих на сьогодні джерел не дозволяють ствердно відповісти про його етнічні витоки. Показано, що початкова історія роду пов'язана безпосередньо з Польщею. Скадовські отримали польське шляхетство наприкінці 1790-х років. Процес отримання російського дворянства остаточно завершився в 1830-х роках. Розглянуто діяльність засновників херсонської та таврійської гілок роду – Балтазара Балтазаровича та Якова Яковича Скадовських.

Ключові слова: *рід Скадовських, південноукраїнське дворянство, походження дворянських родів, легітимація, Південна Україна.*

З-поміж фамілій, що зробили вагомий внесок у соціокультурне життя Південної України та виконували функцію трансляції культурно-історичного досвіду, рід Скадовських є знаковим. Він репрезентований не лише великими землевласниками та службовцями, а й визначними діячами культури та науки – художником М.Л. Скадовським, природознавцем та археологом Г.Л. Скадовським, релігійним діячем І.Г. Скадовським (о. Іоанн), непересічним господарником та підприємцем, засновником міста Скадовськ С.Б. Скадовським. Проте в історії цієї родини досі залишається чимало білих плям, однією з яких є питання про його етнічні витоки.

Тривалий період ціла низка проблем історії південноукраїнського регіону є предметом дослідження польських науковців. У контексті вивчення мистецького життя регіону, про Скадовських згадував і доктор історичних наук Ярослав Мокляк (Ягелонський університет). Дослідник зробив низку зауважень до автореферату моєї кандидатської дисертації [32] – повторення тез щодо шляхетського походження роду, нехтування напрацюваннями польських

* Кандидат історичних наук, викладач кафедри історії України та методики викладання Херсонського державного університету.

Disceptatio

істориків, відсутність новизни у вивченні біографій окремих представників [19, с. 103].

Взагалі то доволі дивним виглядає той факт, що пан Я. Мокляк у своєму дослідженні скористався лише авторефератом мого дисертаційного дослідження. Вважаю, що чимало питань зникли б самі собою якби дослідник, якщо він дійсно цікавиться історією роду, познайомився з текстом дисертації. У питанні про коріння Скадовських, Я. Мокляк робить «усне» посилання на напрацювання свого колеги – професора Тадеуша Срогоша (Академія імені Яна Длугоша), який начебто зумів довести єврейське походження родини Скадовських. Я ознайомена з науковими зацікавленнями польського дослідника, але його наукові праці про історію роду Скадовських мені на жаль поки що не відомі. Саме тому, вважаю, що у статті пана Я. Мокляка було б доречним послатися на конкретну роботу пана Т. Срогоша. Думаю, що це лише б посприяло встановленню дійсно наукового діалогу й не виглядало б як голослівні повчання щодо прорахунків автора.

Проблема походження дворянських та козацько-старшинських родів на сьогодні є актуальним питанням української історичної науки [1, с. 30; 3, с. 11; 8, с. 31; 29-30]. Перші родоводи Скадовських були складені на початку 1990-х рр. «всередині» роду. Вперше генеалогічну схему розробив Борис Сергійович Скадовський – нащадок таврійської гілки, однак саме походженню роду в його розвідках приділено мало уваги. Прадід, згадував нащадок, приїхав із Польщі та був католиком [24]. Також Б. С. Скадовський доводив, що рід мав і українське коріння, оскільки засновник таврійської гілки роду – Яків Якович Скадовський – одружився з дворянкою українського походження Марією Михайлівною Квашенко» [5].

Нащадок херсонської гілки Марина Миколаївна Строганова є автором найповнішої на сьогодні схеми родоводу [26], до якого входить 10 поколінь Скадовських і 27 осіб чоловічої статі. У родовідній схемі М.М. Строганової подані приблизні дати та місця народження перших Скадовських.

Disceptatio

В архівних джерелах відомості про походження роду представлені фрагментарно. Гербовники XVI – XVIII ст. не згадують Скадовських, зокрема вони не увійшли до фундаментального видання С. Уруського [38, с. 49-50]. Разом із тим, Скадовські потрапили до найбільш популярного, у свій час, гербовника К. Несецького [37]. Представники родини до кінця XVIII ст. не володіли нерухомістю й тому ускладнюється пошук даних про їхню діяльність, освіту та майновий стан [22, с. 131].

До 1830-х рр. прізвище писалося як Скодовські, згодом розпочалося вживання форми Скадовські. На окремих картах зустрічаємо форму «Шкадовські», що, очевидно, перейшло з живої мови шляхом фонетичного уподібнення (спрощення) глухої приголосної перед твердою [33, с. 358]. Етимологія цього прізвища на сьогодні не встановлена.

Перші зафіксовані відомості про представників роду знаходимо в документах, що подавалися для отримання російського дворянства. Засновником роду є Іван (Jan) Скодовський. Народився він, ймовірно, у 1700 р. і залишив дослідникам загадку свого походження. В джерелах він згадується як «благородний» [15, арк. 247]. Сином Івана був Балтазар (Balthasar) (1725 – невідом.). Балтазар Іванович мав двох синів: Якова [Jakob] (нар. в 1750 р.) і Балтазара (1752-1814). [16, арк. 12; 15, арк. 245]. Яків Балтазарович мав сина Якова.

До 1780-х років Скадовські проживали у Радомишльському повіті, що входив спочатку до Волинської, а з 1797 р. – до Київської губернії. Окрім польської, значну частину шляхти повіту становила білоруська та литовська шляхти [28, с. 106]. За релігійною приналежністю, більшість населення повітового міста становили юдеї. Наприклад, у 1797 р. їх чисельність сягала 1424 осіб, а православних – 405 осіб (чоловічої статі) [21, с. 109]. Звичайно, цілком логічно припустити, що й предки Скадовських були серед єврейської більшості Радомишля. Проте це вельми опосередковані судження, а прямих

Disceptatio

вказівок на єврейське походження Скадовських пан Я. Мокляк на жаль не наводить.

Необхідно зазначити, що на початку XIX ст. в межах південноукраїнського регіону проживало чимало осіб, що знаходилися на польській службі. Однак маємо приклади, коли такі службовці не були поляками. Так, серед власників сіл в Новоросійській губернії (1801 р.) поряд з надвірними радниками Антоном Заблоцьким та Антоном Токаревським, знаходимо надвірних радників Галишева Цетліна та Федора Комстадіуса.

Першими представниками роду Скадовських на Півдні України стали Балтазар Балтазарович і його племінник Яків Якович. Саме вони отримали російське дворянство. У 1790 р. Б. Скадовському було надано право на «*поп граєciso scartabelatus*» – повне шляхетство [35, s. 401]. Це право походило від інституту скартабелят, що гарантував можливість неповного шляхетства як перехідного стану для нобілітованих родин [34]. Право на отримання такого статусу належало особам, які мали видатні заслуги перед державою. Вони користувалися обмеженим колом привілеїв, не могли займати державні посади (до третього покоління), бути членами Сейму.

2 грудня 1796 р. Балтазар Балтазарович та Яків Якович прийняли присягу на вірність імператору Павлу I у католицькій церкві Херсону [12, арк. 8]. З цього часу Б. Скадовський разом з родиною стали прихожанами православної церкви (про це свідчать обряди хрещення дітей в Одеському Преображенському Соборі). Натомість Я. Скадовський зберігав свою вірність католицькій вірі, а його дружина та діти були православними [9, арк. 121зв.-122].

Свою дворянську гідність Скадовські доводили у Києві. 19 грудня 1813 р. Київське дворянське депутатське зібрання прийняло рішення про внесення Балтазара та Якова до першої частини родовідної книги дворян губернії [14, арк. 285]. У 1820 р. відповідне зібрання визнало права Балтазара і Якова на спадкове дворянство. Згодом Тимчасове Присутствіє Урядового Сенату

Disceptatio

затвердило дворянське походження роду Скадовських (1840 р.) [11, арк. 2 зв.]. 31 грудня 1843 р. справу знову розглядали у Герольдії [13, арк. 53 зв.]. Процес отримання Скадовськими російського дворянства виявився порівняно нетривалим та безболісним. Однак історія етнічних спільнот Півдня України має приклади негативних рішень щодо нобілітації на підставі чину. Так, дворянства були позбавлені особи, які назвали себе польськими шляхтичами – Закревські, Лішевські, Делятинські, Ярові, Павленки, Цибульські, Сінкевичі, Дубчинські, Броневиці-Петраковські [27, с. 156].

Родина належала до гербу «Доленга» [12, арк. 2, 3]. Опис гербу наступний: «В лазурном щите, увенчанная золотым, о широких концах, крестом серебряная подкова, сопровождаемая внутри такою же опрокинутою стрелою. Щит увенчан Дворянским коронованным шлемом. Нашлемник: черное крыло коршуна, пронизанное в пояс серебряною стрелою. Намет: справа лазоревый с серебром, слева – лазоревый с золотом» [12, арк. 15]. У 1889 р. Сергій Балтазарович клопотав про утвердження родинного гербу [11, арк. 1], у 1915 р. герб планували внести до 20 частини Загального гербовника дворянських родів Російської імперії [6]¹.

Польська геральдична традиція передбачала належність одного гербу одразу декільком родам [34]. Так, до гербу «Доленга» відносяться чимало відомих шляхетських родин: Ходаківські, Цешковські, Домбровські, Доленговські, Дзедзицькі, Дзюбинські, Єміновичі, Гізінські, Грабовські, Грабські, Ясенські, Єржмановські, Каліцькі, Кам'янські, Косковські, Коссовські, Ковалевські, Лясоцькі, Левандовські, Мазовецькі, Нестеровичі, Осецькі, Оссовські, Проневичі, Склодовські, Слуцькі, Щепанські та ін. [7, с. 159-174].

Засновником херсонської гілки роду Скадовських був Балтазар Балтазарович Скадовський. Про його навчання інформації не зберіглося, однак відомо, що Б. Скадовський досконало володів французькою мовою [23,

¹Частина 20 Загального гербовника не видавалася і зберігається в Російському державному історичному архіві, м. Санкт-Петербург.

Disceptatio

арк. 1]. У 1780-х рр. він виступав довіреною особою землевласників Могильова під час поставки деревини для суднобудування до Херсону [25, с. 65]. Згодом він служив очільником карантину при митному департаменті в Хаджибеї [39, с. 112]. Протягом 1783–1789 рр. перебував на посаді директора Чорноморської торгівельної компанії (Handlowa Kompania Czarnomorska), що знаходилася в Херсоні [36, с. 78]. Компанія належала Антону Потоцькому – представнику відомої магнатської родини та офіційно діяла до третього поділу Речі Посполитої. Згадки про компанію залишив Балтазар Гакет: «Добрі тутешні торговельні доми можна перерахувати на пальцях однієї руки, та й домів стає щораз менше. Найзначніші – Альбрандт, Дом. Салака, Балт. Скадовський» [2, с. 57].

На початку 1795 р. Балтазар Скадовський отримав чин надвірного радника в ранзі підполковника [12, арк. 13]. Яків Скадовський служив при головному державному казначействі Польщі (Комісія скарбу коронного), згодом – разом з дядьком в торговельній компанії [10, арк. 4]. В 1793 р. він отримав чин майора.

Також потребує пояснення теза Я. Мокляка про наш внесок у дослідження творчості художника Миколи Львовича Скадовського, який було визначено як «систематизацію наявних відомостей, зібраних попередниками» [19, с. 103]. По-перше, нашою метою була реконструкція творчої біографії митця, що і зумовило вибір методології дослідження. По-друге, авторкою вперше було залучено матеріали з фондосховищ Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтв України (м. Київ), Наукового архіву Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Т. Рильського НАН України (м. Київ), Державного архіву Херсонської області (зокрема фонди нотаріусів про фінансове становище художника), Херсонського обласного художнього музею імені О.О. Шовкуненка, Центрального державного історичного архіву Санкт-Петербургу, Центрального історичного архіву (м. Москва), Російського державного архіву літератури і мистецтв (м. Москва), одеську періодичну пресу (видання «Новороссийский телеграф», «Одесские

Disceptatio

вести», «Одесские новости»). Така джерельна база дозволила уточнити дату народження художника (16 листопада 1845 р.), виокремити етапи формування кар'єри митця, укласти покищо єдиний список його творів, реконструювати мережу творчих зв'язків, описати виставкову активність Миколи Львовича [31].

Щодо зауваження пана Я. Мокляка про помилку у відтворенні імені нащадка роду Бориса Сергійовича Скадовського (1921–2011) – дослідник наполягає на тому, що його звали Євген. Утім, тут знов не зрозуміло на які джерела спирається наш польський колега. Натомість у своєму дослідженні я використовую генеологічні розписи [17], спогади [18], листи Бориса Скадовського [20] та інтерв'ю за його участю [4]. Вважаю дану тезу прикрим непорозумінням або помилкою колеги. Крім того, зазначу, що за більш ніж двохсотлітню історію роду, Скадовські жодного разу не називали своїх синів іменем «Євген», малопоширеним воно було і в інших відомих родинах Південної України (як виняток – Євген Йосипович та Євген Євгенович Вадони).

Отже, протягом 1780 – 1820-хх рр. родина Скадовських пройшла складний період адаптації до нових політичних, соціально-економічних та ментальних умов. У цей час відбулися зміни місця постійного проживання, підданства, релігійної та національної ідентичностей, матеріального становища. Це стало свідомим вибором перших представників роду. Належність до дрібної безземельної шляхти Речі Посполитої помітно вирізняла Скадовських з поміж інших родів, що в цей час опановували соціокультурний простір регіону та стимулювала необхідність «прикріплення» до землі. Ставши великими землевласниками, представники роду оформлюють російське дворянство та поступово інтегруються до цієї верстви.

Якщо у розв'язанні питання етнічного походження засновників роду Скадовських спиратися на кількісну перевагу єврейського населення Радомишльського повіту, в якому проживали перші представники, можна припустити ймовірність їх єврейського походження. Однак прямих доказів для

Disceptatio

такого висновку не вистачає. Шляхетські права Скадовські отримали саме під час перебування на польській службі за рахунок наявності державних чинів. Для пошуку витоків роду, на нашу думку, було б доречно дослідити тип утворення родового прізвища, актуалізувати особові джерела (спогади, листи, адресатами чи адресантами яких були перші Скадовські) тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Алфьоров О. А. Роль козацько-старшинського роду Голубів в історії України другої половини XVI – кінця XVIII ст. : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О. А. Алфьоров. – Київ, 2012. – 233 с.
2. Бальтазар Гакет і Україна. Статті і матеріали / Автор-упорядник М. Вальо. – Львів, 1997. – 137 с.
3. Барабаш Н. О. Рід Білозерських і культурний світ України XIX – початку XX століть / Н. О. Барабаш. – К. : Видавничий дім «Стилос», 2007. – 264 с.
4. Буторін О. Три мрії Бориса Скадовського / О. Буторін // Наддніпрянська правда. – 1991. – (№ 92). – 21 вересня.
5. Гаврись Н. Українська вишиванка пана Скадовського / Н. Гаврись // Чорноморець. – 1994. – 20.11.
6. Герб рода Скадовских, часть 20 Общего гербовника дворянских родов Всероссийской империи, стр. 62 // [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://gerbovnik.ru/arms/3247.html>
7. Гербовник дворянских родов Царства Польского. Часть 1. – Варшава, Типография С. Оргельбранда, 1853. – 236 с.
8. Голубчик Г. Д. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України : «нова сімейна історія» : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Г. Д. Голубчик. – Дніпропетровськ, 2003. – 209 с.

Disceptatio

9. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. 100. – Оп. 1. – Спр. 471. – 198 арк.

10. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. 49. – Оп. 1. – Спр. 1763. – 6 арк.

11. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. 49. – Оп. 1. – Спр. 4996. – 6 арк.

12. Державний архів Автономної Республіки Крим. – Ф. 49. – Оп. 1. – Спр. 5735. – 184 арк.

13. Державний архів Київської області. – Ф. 1514. – Оп. 1. – Спр. 270. – 70 арк.

14. Державний архів Київської області. – Ф. 782. – Оп. 2. – Спр. 376. – 1216 арк.

15. Державний архів Київської області. – Ф. 782. – Оп. 2. – Спр. 384. – 765 арк.

16. Державний архів Одеської області. – Ф. 37. – Оп. 4. – Спр. 30. – 484 арк.

17. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-4097. – Оп. 4. – Спр. 1. – 34 арк.

18. Державний архів Херсонської області. – Ф. Р-4097. – Оп. 4. – Спр. 11. – 123 арк.

19. Мокляк Я. Внесок художників польського походження в розвиток образотворчого мистецтва на теренах Херсонської губернії / Я. Мокляк // Історичний архів. Наукові студії : Зб. наук. пр. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. – Вип. 15. – С. 102–105.

20. Особистий архів Г. А. Рудницького (м. Сімферополь). Письмо Б. С. Скадовського (Германия) Г. А. Рудницкому (Симферополь). – 29.06.1999. – 1 арк.

Disceptatio

21. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. Радомысльский уезд / Л. Похилевич. – Киев, Типография Киево-Печерской Лавры, 1864. – 81 с.

22. Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша половина XIX століття). Список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія) / С. Лисенко, Є. Чернецький. – Біла Церква, Видавництво ТОСК, 2002. – 398 с.

23. Російський державний історичний архів (м. Санкт-Петербург). – Ф. 13. – Оп. 2. – Спр. 703. – 20 арк.

24. Свечина И. Тот чудный храм взорвали / И. Свечина // Христианин Таврии. – 1992. – № 9. – С. 2.

25. Село Белозерка, Ивановское тоже, Херсонской губернии и уезда тоже // Записки Одесского общества истории и древностей. – 1881. – Т. 12. – С. 464–465.

26. Строганова М. Н. История рода Скадовских герба «Доленга», его потомки и родственники в России (век XVIII – век XXI). Документы и воспоминания современников / М. Н. Строганова. – М. : Изд-во Московского университета, 2001. – 370 с.

27. Сурева Н. В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX століття : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Н. В. Сурева. – Запоріжжя, 2004. – 253 с.

28. Чернецький Є. Історико-демографічний аналіз походження та розміщення шляхти на теренах Радомишльського повіту (Київської губернії) (на прикладі білоруської і литовської шляхти) / Є. Чернецький // Архіви України. – 2009. – № 6. – С. 106–115.

29. Чернецький Є. Правобережна шляхта за російського панування (кінець XVIII – початок XX ст.). Джерела, структура стану, роди / Є. Чернецький. – Біла Церква : Вид. О. В. Пшонківський, 2007. – 176 с.

Disceptatio

30. Чернецький Є. Формування і соціальне структурування шляхти Радомишльського повіту Київської губернії в кінці XVIII – першій третині XIX ст. : генеалогічний та історико-демографічний аналіз : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / Є. Чернецький. – Київ, 2010. – 18 с.

31. Черноіваненко І. В. Микола Скадовський : шлях до мистецтва / І. В. Черноіваненко // Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпряни. – 2013. – Вип. 32. – С. 15–19.

32. Черноіваненко І. В. Рід Скадовських у соціокультурному житті Південної України : автореф. дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.06 «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни» / І. В. Черноіваненко. – Запоріжжя, 2015. – 20 с.

33. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : модульний курс : навч. посібн. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2007. – 823 с.

34. Bajer P. Polish Nobility and its Heraldry : An introduction / P. Bajer // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://podolska.neostrada.pl/teksty/heraldry.htm#1>.

35. Balzer O. Skartabelat w ustroju szlachectwa Polskiego / O. Balzer. – Krakow : Akademia Umiejętności, 1911. – 363 s.

36. Marek M. Zdzialalnosci handlowej polakow w Odessie w pierwszej polowie XIX wieku / M. Marek // Поляки на Півдні України. – Одеса, Ополе, Ольштин, 2006. – С. 78–84.

37. Niesiecki K. Herbarz Polski / Wyd. J. N. Bobrowicz. – Lipsk, 1839–1845 (Skodowski (t. 11 s. 401) // [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.przodkowie.com/niesiecki/s/skodowski/10387.php>.

38. Uruski C. Herbarz szlachty Polskiej / C. Uruski. – Warszawa, 1904–1931. – Т. 1–15.

Disceptatio

39. Weber J. P. B. Die Russen oder der Versuch einer Reisebeschreibung nach Russland und durch das russische Reich in Europa. Sonderheft 9 / J. P. B. Weber. – Innsbruck, 1960. – 182 p.

В статье рассмотрен вопрос происхождения рода Скадовских. Доказано, что информативные возможности известных на сегодня источников не позволяют утвердительно ответить о его этнических истоках. Показано, что начальная история рода связана непосредственно с Польшей. Скадовские получили польское шляхетство в конце 1790-х годов за счет высоких служебных чинов. Процесс получения российского дворянства окончательно завершился в 1830-х годах. Также рассмотрена деятельность Балтазара Балтазаровича и Якова Яковлевича – первых Скадовских на просторах Южной Украины, основателей херсонской и таврической ветвей рода соответственно.

Ключевые слова: род Скадовских, южноукраинское дворянство, происхождение дворянских родов, легитимация, Южная Украина.

The article describes the origins the Skadovsky family, which recently is in the field of interest of historians. It is proved that the informative capabilities of known sources do not allow to answer in the affirmative about his ethnic origins. It is shown that the initial history of the family is directly connected with Poland. Skadovsky received Polish nobility due to the high fir official ranks and had to end 1790 years. The process of obtaining the Russian nobility came to an end in 1830-ies. Examines the activities of Baltazar Baltazarovich and JakovJakovljevic Skadovsky –the first expanses of Southern Ukraine, the founders of Kherson and Tavriya branches of the family respectively.

If we take into attention of numerical superiority of the Jewish population of Radomyshlsky district, where lived the first representatives of the Skadovsky family, we can assume probability of their Jewish origin. However, direct evidence for this conclusion is not enough. Skadovsky received noble law during the stay in the Polish service due to the presence of government officials. To search for the origins of the genus, in our opinion, it would be appropriate to investigate the type of education of the generic type surnames, to update personal sources (memoirs, letters, the addressees or senders which were the first Skadovsky).

Key words: the Skadovsky family, the nobility of the Southern Ukraine, the origin of the noble birth, legitimation, Southern Ukraine.